

УДК159.947.5:373.3ї-043.83(045)

Оксана Валентинівна Лівшун,
вчитель початкових класів
Дмитрушківського ліцею
Дмитрушківської сільської ради
Уманського району Черкаської області,
с. Дмитрушки, Україна
ORCID ID: 0009-0006-7705-1385
oxana.livshun70@ukr.net

Сергій Миколайович Ольховецький,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини,
м. Умань, Україна
ORCID ID: 0000-0001-9135-4872
serhiy.olkhovetsky@udpu.edu.ua

Oksana Livshun
Primary school teacher
Dmitrushki Lyceum
Dmitrushkiv village council
of the Uman district
Cherkasy region, Ukraine
ORCID ID: 0009-0006-7705-1385
oxana.livshun70@ukr.net

Serhii Olkhovetskyi
PhD of Psychological,
Associate Professor of Psychology chair,
Pavlo Tychyna Uman
State Pedagogical University,
Uman, Ukraine
ORCID ID: 0000-0001-9135-4872
serhiy.olkhovetsky@udpu.edu.ua

МОТИВАЦІЙНА СФЕРА УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ: АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ

У статті зроблений аналіз розвідок з питань, які пов'язані з особливостями навчального процесу у початковій школі, а зокрема по проблемі формування мотиваційної сфери та формування позитивного ставлення до навчання. Забезпечення навчальної діяльності аспектами, які створюють умови для формування позитивної мотивації є на сьогодні фундаментальним завданням освіти, зокрема початкової школи і вимагають постійної уваги.

Ключові слова: учень/молодий школяр, початкова школа, мотиваційна сфера, мотив, розвиток, формування, діагностика.

MOTIVATIONAL SPHERE OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS: ASPECTS OF FORMATION

The article investigates the aspects related to the peculiarities of the educational process in primary school, primarily focusing on the issue of forming the motivational sphere and cultivating a positive attitude towards learning. Ensuring educational activities, including aspects that create conditions for fostering positive motivation, is a fundamental task of education today, especially in elementary school, and requires constant attention.

Teaching former preschoolers in primary school cannot be accomplished without understanding a child's orientation towards new activities, meaning the motivational aspect of learning serves as an impetus for any human action, including specific types of education. Positive motivation for learning in primary school will not only contribute to developing the ability to learn but also encourages the pursuit of knowledge in secondary school.

Insights from experienced teachers enable them to offer advice to novice educators on organizing education that enhances achievement, satisfies the need for new knowledge, and fosters positive motivation for school learning. Motivation plays a crucial role in the educational process. When students have a strong motivation for learning, they become more interested, active, and capable of acquiring new knowledge at a faster pace. Motivation is a crucial factor influencing a child's educational accomplishments and future success.

During their early school years, children begin to form their perceptions of learning and school, and a significant part of their motivation depends on the experiences they gain during this period, whether positive or negative. Shaping learning motives and a positive attitude towards school stands as one of the most significant tasks for the educational community and families in preparing children for school. The growth of a child's motivational sphere holds great significance for their academic success and future life.

Key words: *pupil/junior schoolboy, primary school, motivational sphere, motive, development, formation, diagnosis.*

Сучасний стан освіти в Україні (пандемія, військовий стан) зазнає суттєвих випробувань: дистанційне навчання, обмеження очного міжособистісного спілкування, зниження інтересу до результатів шкільного навчання, стани стресу та панічні атаки в умовах військової агресії тощо. Але позитивні зміни в освіті продовжують відбуватися і вони носять кардинальний характер, тому що торкнулися важливих аспектів таких як: зміст освіти, комп'ютеризація/діджеталізація, освітні стандарти, різностороння фахова підготовка вчителів тощо. Зміст та наповнюваність освітнього матеріалу повинен відповідати віковим та індивідуальним можливостям школяра, зокрема нас цікавлять проблеми навчання саме у початковій школі. Як саме навчання впливає на різні сфери особистості молодшого школяра; як кінцевий результат шкільного навчання вплине на його самооцінку, рівень домагань, самостійність, творчу активність тощо.

Формування та розвиток мотиваційної сфери, а саме мотиву досягнення успіху/мотиву навчання в ході освітнього процесу є однією з головних задач для реалізації завдань навчально-виховного процесу, а саме розвитку інтелекту, здібностей, особистості в цілому.

Так, мотивація грає важливу роль у навчальному процесі. Якщо учні мають сильну мотивацію до навчання, вони будуть більш зацікавлені, активніші і здатні швидше засвоювати нові знання.

Навчальний процес може бути захоплюючим і надихаючим, але часто має виклики, які можуть впливати на мотивацію учнів. Опрацювавши методичну літературу та узагальнивши власний досвід роботи ми пропонуємо декілька ідей, які можуть допомогти зберегти інтерес до навчання:

1. Різносторонній підхід: спробуйте включити різноманітні методи навчання, такі як відео-уроки, проєкти, дискусії, групові завдання та практичні дослідження. Це допоможе учням зрозуміти, що навчання може бути цікавим і захоплюючим.

2. Актуальність: зв'яжіть навчання з реальним світом, показавши учням, як їхні знання можуть бути застосовані у повсякденному житті або в майбутній кар'єрі. Це може спонукати їх до більш активного навчання і показати значення здобутих знань.

3. Інтерактивність: використовуйте технології та інтерактивні інструменти в навчальному процесі, щоб створити цікаві завдання та при активній участі учнів. Вони

можуть використовувати планшети або комп'ютери для вирішення завдань, групових проєктів або взаємодії з іншими учнями.

4. Підтримка та похвала: важливо підтримувати і хвалити учнів за їхні успіхи та досягнення. Позитивний підхід може стимулювати бажання навчатися і розвиватися. Ви можете використовувати систему нагород і визнання, а також індивідуальні розмови, щоб показати, що ви цінуєте учнівський прогрес.

5. Залучення батьків: спілкуйтеся з батьками та залучайте їх до навчального процесу. Вони можуть бути важливою підтримкою для учнів і мати важливу роль у подоланні демотивації. Регулярні зустрічі, спільні проєкти або спільні заходи можуть створити позитивне середовище для навчання. Отже, існує безліч творчих способів стимулювання мотивації навчання у дітей. Один з них – це графічний підхід. Ви можете використовувати фарби, олівці та інші художні матеріали, щоб зробити навчання цікавим та залучити увагу учнів. Також можна використовувати технології, такі як комп'ютерні ігри та програми, які сприяють активному навчанню. Це дозволяє дітям вивчити новий матеріал у захопливій та інтерактивній формі. Позитивне підкріплення може бути сильним мотиватором для навчання. Ви можете встановити систему нагород та похвал, де учні підтримують заохочення за досягнення в навчанні та зусилля.

Навчання також може бути більш захоплюючим, якщо ви використовуєте різноманітні методи навчання, такі як рольові ігри, групові проєкти та екскурсії. Це допоможе учням побачити значення та застосування знань у реальному житті.

Забезпечення навчальної діяльності аспектами, які створюють умови для формування позитивної мотивації є на сьогодні фундаментальним завданням освіти, зокрема початкової школи і вимагають постійної уваги. У методичній та науковій психолого-педагогічній літературі навчальна діяльність розглядається у багатьох аспектах: розвиток здібностей, нових якостей (Л. Виготський, С. Рубінштейн); засвоєння знань на підставі дій, що їх здійснює суб'єкт (П. Гальперін); специфічний вид навчальної діяльності (В. Давидов, Д. Ельконін); тип провідної діяльності (поряд із грою та працею), в якій формується сама особистість учня (О. Леонтьєв); активність суб'єкта, діяльність, фактор психічного розвитку, який призводить до змін поведінки людини (І. Лінгарт); специфічна людська діяльність (Л. Ітельсон); діяльність, спрямована на засвоєння знань та вмінь людства (І. Шаповаленко); пізнавальна діяльність (Б. Ананьєв) тощо.

Вивчаючи мотиваційну складову як компонент навчальної діяльності, українські науковці М. Алексєєва, Б. Баєв, Г. Балл, Н. Бойко, М. Боришевський, Ю. Гільбух, С. Гончаренко, О. Дусавицький, Г. Костюк, С. Максименко, В. Моляко, В. Моргун, С. Москвичов, В. Рибалко, Г. Серєда, В. Семиченко, І. Синиця, О. Скрипченко, Ю. Швалб визнають її провідною. Вчені вважають, що саме у молодшому шкільному віці закладаються основи мотивації навчальної діяльності і саме тому молодший шкільний вік має великі резерви формування мотиваційної сфери учнів [1, с. 131].

Мета статті – проаналізувати дослідження науковців по проблемі та експериментально дослідити рівні сформованості позитивної/негативної мотивації до навчання в учнів початкової школи.

Досвід вчителів початкових класів показує, що оточення, в яке потрапляє дитина з перших днів шкільного життя, шокує її. Адже вже в першому класі вчорашній дошкільник ознайомиться з величезною кількістю нової для нього інформації, яку необхідно сприйняти, осмислити, засвоїти [2, с. 53].

Навчання колишніх дошкільників у початковій школі неможливо здійснити без розуміння дитиною її спрямованості на новий вид діяльності, тобто мотиваційна сторона навчання є поштовхом до будь якої діяльності людини, а отже і певного виду навчання.

Оскільки у молодших школярів внутрішня пізнавальна мотивація ще формується, і воля, так необхідна у навчанні, ще не досить розвинена, необхідно підтримувати максимальну різноманітність мотивів навчання. Треба викликати в дітей різну мотивацію: ігрову, загальну, престижну, трудову, спортивну тощо [3, с. 58].

Над проблемою розвитку мотиваційної сфери молодших школярів працювала плеяда вітчизняних вчених, серед яких М. Алексєєв, О. Скрипченко, М. Дригус, Н. Зубалій, С. Дрозденко, О. Коберник, О. Осадченко, Н. Прокоп, Т. Перепелюк та ін. Зокрема, розкриті структурні, змістові та динамічні характеристики мотивів учіння дітей шестирічного віку, особливості та тенденції розвитку ставлення до учіння у молодших школярів з різною успішністю, умови цілеспрямованого формування позитивної мотивації учіння, особливості розуміння навчальних текстів тощо.

Кропітку роботу з формування позитивної мотивації слід починати з врахування психологічної сумісності та психологічного налаштування на виконання функцій учителя та учня. Урок рекомендовано розпочинати з психологічної установки на діяльність, на етапі цілепокладання та проєктування необхідно опиратися на суб'єктивний досвід молодшого школяра та поєднувати зміст навчання з прикладами реального життя, переконувати їх у розумінні значення отриманих знань для подальшого власного розвитку та для майбутнього в цілому:

1. Створити цікаве та стимулююче навчальне середовище: використовуйте інтерактивні методи, мультимедійні засоби та забезпечте доступ до нових технологій.
2. Персоналізоване навчання: розумійте потреби та інтереси кожного учня та надавайте їм можливість вибирати теми, які їх цікаві.
3. Застосовуйте практичні завдання та проєкти: допоможіть учням побачити зв'язок між навчальним матеріалом та реальним життям, що може збільшити їх мотивацію.
4. Використовуйте гру та конкурси: створіть навчальні ігри або підтримуйте змагання між учнями, що може стимулювати бажання навчатися.
5. Похвальні системи та визнання: дякуйте учням за їхні успіхи та досягнення, нагороджуйте їх за успіхи. Це зможе підтримати позитивний емоційний стан та спонукати бажання продовжувати навчатися.
6. Співпраця з батьками – вони можуть бути цінними партнерами у формуванні мотивації учнів.

На уроках слід використовувати яскравий, контрастний та цікавий матеріал, хоча також використання технічних засобів унаочнення теж має бути присутня. Учні, особливо молодші школярі ефективно сприймають матеріал і з високою продуктивністю засвоюються завдання електронних розробок уроків. Уроки мають бути творчими, сам учитель повинен весь час знаходитися у творчому пошуку, досліджувати та розробляти ефективні способи пояснення нового та закріплення пройденого/вивченого навчального матеріалу.

Мотивація є ключовим фактором, який впливає на навчальні досягнення та подальший успіх дитини. У молодшому шкільному віці діти починають формувати свої уявлення про навчання і школу, і велика частина їх мотивації залежить від досвіду, який вони отримують протягом цього періоду позитивний/негативний досвід.

Ось деякі підходи, які можуть допомогти педагогам у формуванні позитивної мотивації учнів:

1. Створення заохочуючого середовища: педагоги повинні створити таке навчальне середовище, де діти почувають себе підтриманими та заохоченими. Позитивний зворотний зв'язок, похвала за зусилля та досягнення, а також визнання їхніх успіхів можуть допомогти стимулювати мотивацію.

2. Різноманітність та цікавість у навчанні: представлення матеріалу різними методами та засобами допоможе збудити цікавість учнів до навчання.
3. Розвиток індивідуального підходу: кожна дитина унікальна, тому важливо розуміти і враховувати їхні індивідуальні потреби та інтереси. Спрямування навчальних матеріалів на їхні індивідуальні можливості може підвищити мотивацію до навчання.
4. Співпраця з батьками: педагоги можуть спілкуватися з батьками про прогрес та досягнення дитини, спільно обговорювати цілі і плани, що допоможе створити сприятливе середовище для розвитку мотивації.
5. Підтримка самостійності: давати дітям можливість вибору та самостійності в навчанні сприяє розвитку їхньої внутрішньої мотивації. Коли дитина відчуває, що має контроль над своїм навчанням, вона більш зацікавлена в досягненні успіху.
6. Зв'язок із реальним життям: як здобуті знання можуть бути корисними у реальному житті, це допоможе надихнути їх на навчання. Зробити зв'язок між навчанням та практичним застосуванням, що сприятиме стимулюванню інтересу до навчання.

Загалом, педагоги повинні бути творчими та гнучкими у своєму підході до формування мотивації учнів. Сприяючи позитивному ставленню до навчання у молодшому шкільному віці, можна створити міцну основу для подальшого академічного та особистісного розвитку дитини.

Дослідниками по проблемі мотивації щодо шкільного навчання було розроблено ряд експериментальних методик, які зокрема діагностують мотиваційну сферу учнів, наприклад «Спрямованість на отримання знань», «Визначення мотивів навчання».

Базою експериментального дослідження був Дмитрушківський ліцей Дмитрушківської сільської ради Уманського району Черкаської області, молодші школярі класу у кількості 36 учнів 4 класу, класний керівник Лівшун Оксана Валентинівна, дослідження проводилося наприкінці навчального року та дало змогу оцінити рівень мотиваційної сфери учнів на етапі переходу до середньої школи. Нами були проведені наступні методики: методика «Спрямованість на отримання знань», (розроблена Є. Ільїним та Н. Кудряковою) спрямована на виявлення у молодших школярів спрямованості на здобуття знань. Ця методика проводилася з учнями у формі тестування. У зміст питань анкетування входили критерії спрямованості на отримання знань та мотивації до навчання; методика «Визначення мотивів навчання» (розробка М. Гінзбурга) призначена для виявлення найбільш характерних мотивів навчання молодших школярів. У методиці представлено такі мотиви: зовнішній, навчальний, ігровий, позиційний, соціальний, спрямованість на оцінку. Методика проводиться індивідуально. В основі методики – принцип персоніфікації мотивів, учням пропонують послухати невелику оповідь, у якій кожний з досліджуваних мотивів є особистою позицією одного з персонажів.

Результати по методиці «Спрямованість на отримання знань» представлені у Таблиці 1 та на Рисунку 1. Отримавши показники результатів дослідження ми прийшли до наступних висновків: 61,1 % молодших школярів (22 особи) мають високий рівень мотивації щодо спрямованості та бажання отримувати нові знання; 27,7 % (10 осіб) мають середній рівень мотивації до навчання, а 11,2 % (4 учня) – низький рівень мотивації щодо отримання шкільних знань. Результати наступної методики представлені у Таблиці 2 та на Рисунку 2.

Розрізняючи мотиви за значенням і змістом та яку вони характеризують потребу для учня ми отримали наступні результати: молодші школярі найчастіше обирають мотив оцінки (24 особи). Такі учні прагнуть до задоволення зовнішньо мотивованої потреби,

наприклад у визнанні, у похвалі, у статусності тощо. Зовнішніми чинниками цього мотиву можуть виступати вчителі, батьки, ровесники.

Таблиця 1

**Розподіл за рівнем мотивації методики
«Спрямованість на отримання знань»**

РІВЕНЬ МОТИВАЦІЇ	КІЛЬКІСТЬ УЧНІВ	КІЛЬКІСТЬ УЧНІВ У %
Високий	22	61,1
Середній	10	27,7
Низький	4	11,2

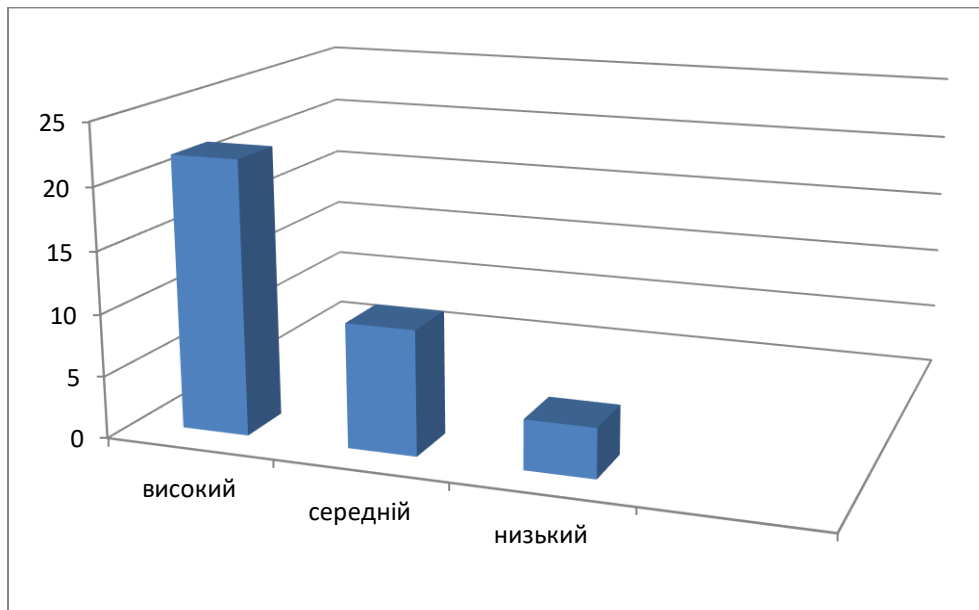

Рис. 1. Показники рівнів мотивації учнів щодо отриманих знань

Таблиця 2

**Результати дослідження за методикою
«Визначення мотивів навчання»**

Вибір	Зовнішній (1)	Навчальний (2)	Ігровий (3)	Позиційний (4)	Соціальний (5)	Мотив оцінки (6)
Мотиви						
I вибір	2	12	0	8	6	23
II вибір	1	10	0	10	9	19
III вибір	0	14	1	9	8	26
Контрольний вибір	5	18	0	12	14	24

Наступне місце за рейтингом займає навчальний мотив (18 осіб), що характеризує спрямованість на здобуття знань. Дані учні мотивовані на навчальний процес, на отримання знань, накопичення досвіду та зацікавлені у пізнанні нового.

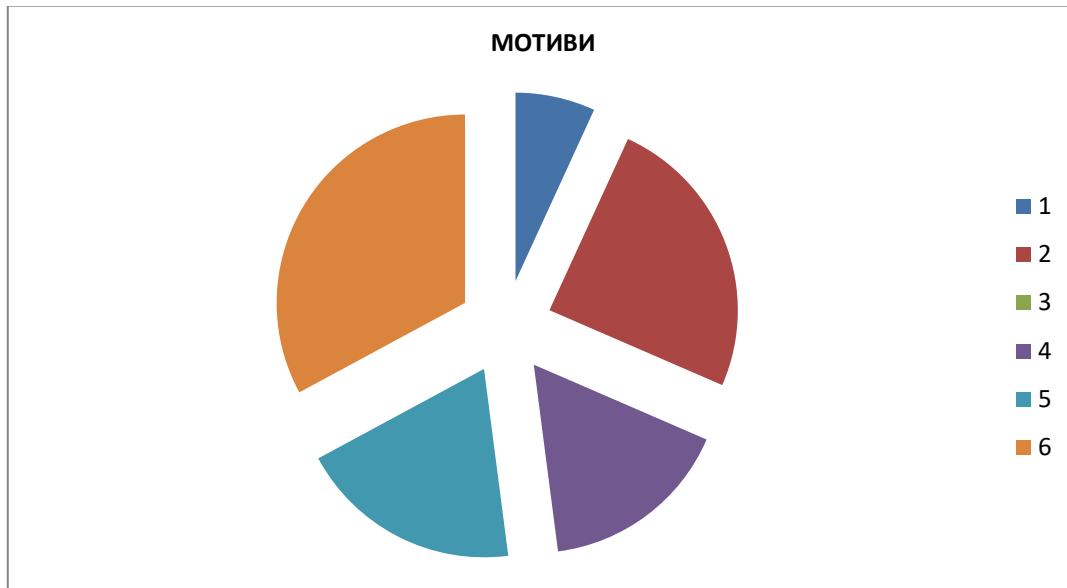

Рис. 2. Домінування мотивів за результати методики М. Гінзбурга

Третє місце за рейтингом зайняв соціальний мотив (14 осіб), який характеризується розумінням соціальної необхідності навчання. Четверте місце – позиційний мотив, який означає прагнення зайняти певне становище у групі, у стосунках з оточуючими (12 осіб). Мало виражений зовнішній мотив та нульовий показник у ігрового мотиву, що є свідченням формування новоутворень, які характерні закінченню періоду молодшого шкільного віку та сформованістю умінь учитися і стійкого навчального мотиву.

Результати діагностичного дослідження дозволяють зробити наступний висновок: формування мотивації навчальної діяльності молодших школярів знаходиться на середньому рівні, що ускладнює розвиток позитивної навчальної мотивації до навчально-виховного процесу загалом. Формування мотивів навчання і позитивного ставлення до школи є одним з найважливіших завдань педагогічного колективу і сім'ї при підготовці дітей до школи. Розвиток мотиваційної сфери дитини має велике значення для її успішності в навчанні та подальшому житті.

Батьки, педагоги і вихователі грають ключову роль у формуванні позитивної мотивації учнів. Спільні зусилля і співпраця між ними є необхідною у цьому процесі. Взаємодія між сім'єю і школою допомагає зробити навчання більш змістовним і заохочує дітей активно залучатися до навчальної діяльності.

Отже, мотиваційні процеси грають важливу роль у навчанні. По-перше, створіть стимулююче середовище, де учні можуть відчувати себе успішними. Дайте їм можливість брати участь у захоплюючих проектах, розвивати свої таланти та досягати результатів. По-друге, враховуйте індивідуальні особливості учнів. Кожна дитина має свої мотиваційні фактори, тому важливо притягувати її інтереси та шукати способи стимулювання кожного учня окремо. По-третє, надайте можливість учням установлювати власну ціль та планувати свої досягнення. Це допоможе активізувати їх мотивацію та відчуття власної відповідальності за свої успіхи. Не забувайте, що похвала за успіхи та досягнення також є потужним мотиваційним інструментом. Виявляйте інтерес до досягнень учнів і показуйте їм, що їхні результати оцінюються та визнаються.

Подальші наші дослідження будуть спрямовані на встановлення взаємозв'язку розвитку мотиваційної сфери та гендерної приналежності учнів; також яким чином різні групові утворення, наприклад учнівська/ друзі/ колектив учителів тощо, можуть впливати на ступінь формування певного виду навчального мотиву.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Семців Ю. Формування позитивної мотивації учіння молодших школярів. *Магістерський науковий вісник*. 2015. № 23. С. 130–135.
2. Гонтаровська Н.Б. Інтенсифікація навчання молодших школярів у контексті інноваційного освітнього середовища. *Відкритий урок*. 2013. № 1. С. 52–55.
3. Гуманізація процесу навчання в початковій школі: навчальний посібник / за ред. С.П. Бондар. Київ: Стилос, 2001. 256 с.

REFERENCES

1. Semtsiv, Yu. (2015). Formuvannya pozytyvnoi motyvatsii uchinnia molodshykh shkoliariv. [Formation of positive learning motivation of younger schoolchildren]. *Mahisterskyi naukovyi visnyk*, № 23, 130–135.
2. Hontarovska, N.B. (2013). Intensyfikatsiia navchannia molodshykh shkoliariv u konteksti innovatsiinoho osvitnoho seredovyscha. [Intensification of learning of junior high school students in the context of an innovative educational environment]. *Vidkrytyi urok*, № 1, 52–55.
3. Humanizatsiia protsesu navchannia v pochatkovii shkoli: navchalnyi posibnyk. (2001). / za red. S.P. Bondar. Kyiv: Stylos [in Ukrainian].

Бібліографічний опис для цитування:

Лівшун О. В., Ольховецький С. М. Мотиваційна сфера учнів початкової школи: аспекти формування. *Психологічний журнал*. Умань: ВПЦ «Візаві», 2023. Вип. 10. С. 31–38.